

7. Митчелл У. К. Рациональность экономической деятельности / У.К.Митчелл / Перевод Оганесян А.А. // Экономический вестник Ростовского государственного университета. — 2010. — № 1. — Том 8. — С. 96—108.

8. Розмаинский И.В. Денежная экономика как основной «предметный мир» посткейнсианской теории / И.В.Розмаинский // Экономический вестник Ростовского государственного университета. — 2007. — №3. — Том 5. — С. 58—66.

9. Розмаинский И.В. На пути к общей теории нерациональности поведения хозяйствующих субъектов /И.В.Розмаинский// Экономический вестник Ростовского государственного университета. — 2003. — № 1. — Том 1. — С. 86—99.

10. Руцкий В.Н. Информация как фактор экономического развития: теоретический аспект / В.Н.Руцкий // Проблемы современной экономики. — 2009. — № 3(31).

11. Ходжсон Дж. Эволюционная и институциональная экономика как новый мейнстрим? /Дж.Ходжсон/ Перевод И.В.Розмаинский // Экономический вестник Ростовского государственного университета. — 2008. — № 2. — Том 6. — С. 8—21.

12. Шаститко А.Е. Новая институциональная экономическая теория. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2002. — 591 с.

13. Экономическая теория / Под ред. Итуэлла Дж., Милгейта М., Ньюмена П. — М.: ИНФРА-М, 2004. — 944 с.

14. Экономическое мышление: философские предпосылки: Учеб. пособие / Е.И. Калмычкова, И.Г. Чаплыгина. — М.: ИНФРА-М, 2005. — 272 с.

Статтю подано до редакції 20.07.11 р.

УДК 330.111.62

М.О. Туманов, канд. екон. наук., доц.
кафедри політичної економії,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

АНОТАЦІЯ: У статті розкрито соціально-економічну сутність власності як сукупність відносин між певними соціальними групами, що формуються в результаті специфікації прав власності.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: власність, права власності, структура власності, соціальна група.

АННОТАЦИЯ: В статье раскрыта социально-экономическая сущность собственности как совокупность отношений между определенными социальными группами, которые формируются в результате спецификации прав собственности.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: собственность, права собственности, структура собственности, социальная группа.

ANNOTATION: The article reveals the socially-economical essence of ownership as combination of relations among certain social groups. That results from specification of property rights.

KEY WORDS: property, property rights, structure of property, social group.

Постановка проблеми: Останнім часом увагу дослідників усе більше привертають соціальні аспекти економіки, що є цілком виправданим. Це повною мірою відноситься і до проблематики власності, адже недостатність аналізу її лише з економіко-правових позицій стає все більш очевидною. Натомість реальний стан дослідження власності як соціального феномена залишає бажати кращого. Однією з головних причин цього є, на наш погляд, спрощене розуміння самої категорії «соціальне», яка, зазвичай, трактується як синонім «суспільного».

Мета статті полягає в тому, щоб розвинути уявлення про структуру відносин власності і на цій основі виокремити соціальні групи, які стоять за відповідними структурними елементами привласнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У тій чи іншій мірі соціальний зріз відносин власності присутній практично у кожній тематичній публікації. Але спеціальних публікацій, присвячених соціальним аспектам власності, небагато. Як правило, цією проблемою більше переймаються економсоціологи, насамперед В. Радаєв, В. Ворона, Є. Суїменко, І. Попова та ін.

Виклад основного матеріалу. В обґрунтуванні соціально-економічного аспекту власності ми виходимо з того, що соціальні відносини — це відносини між групами людей, які посідають різне становище у суспільстві, беруть неоднакову участь в економічному житті, різняться способом життя, рівнем і джерелом доходів, структурою споживання. Суб'єктами соціальних відносин є різноманітні спільноти людей, які взаємодіють між собою на основі певного способу діяльності, що базується, насамперед, на відносинах власності [4, с. 267].

Таким чином, соціально-економічний підхід до розуміння власності повинен враховувати дослідження її по-перше, з позицій групової структури, що сформувалась на основі економіко-правової структури власності, а по-друге, — з позицій оцінки тієї чи іншої форми власності не лише крізь призму економічної, але і соціальної ефективності, соціальної своєрідності [3, с. 53].

Останнє впливає з того, що права власності передбачають соціальні відносини між людьми, оскільки вони визначають санкціонований доступ до цих об'єктів відповідних осіб на відміну від інших осіб, а також наділяють власників владою над іншими людьми [1, с. 427].

Соціально-економічна структура власності може бути з'ясована з різних точок зору. Найбільший інтерес викликає така структуризація прав власності, в основі якої лежить наступний критерій: чи можуть права власності здійснюватись самим власником, чи разом з іншими особами. В залежності від отриманої відповіді і формується статусно-рольова система взаємодії індивідів у спектрі прав власності. Саме через набуття соціальних статусів і виконання зумовлених ними соціальних ролей відбувається реалізація інститутом власності властивих йому соціальних функцій. Уявлення про спектр соціальних статусів і відповідних наборів соціальних ролей суб'єктів власності можна скласти, спираючись на сукупність основних правочинностей власника, окреслених теорією прав власності.

Теорія прав власності спирається на положення про те, що будь-який обмін є, власне кажучи, обміном пучками правочинностей. Економіко-правовий (інституціональний) підхід до визначення прав власності з часів римського права вирішує проблему можливостей і меж специфікації та розмивання цих прав. Якщо запропонована римським тріада специфікації прав власності — володіння, розпорядження, користування — і досі є вживаною в континентальному праві, то для острівного права більш вживаним є пучок правомірностей А. Оноре, який виділив відомі одинадцять правочинностей власника.

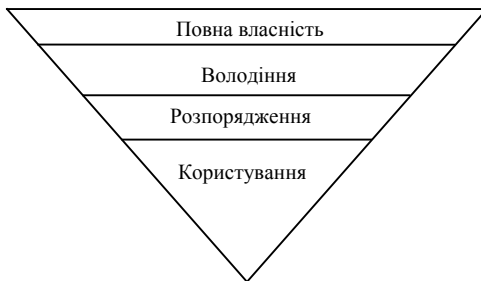
За будь-якого із означених двох підходів до розуміння прав власності найбільшого значення набувають категорії «володіння», «розпорядження» та «користування». Але в той же час специфікація виокремлених прав власності не є вичерпною і потребує певного доповнення та пояснення.

Справа в тому, що за допомогою перелічених прав власності неможливо пояснити специфікацію прав власності у цілому ряді життєвих реалій. Наприклад, ким є трудовий колектив державного підприємства з точки зору специфікації прав власності? Ким є орендатор по відношенню до власності орендованого ним майна? В обох випадках ані трудовий колектив, ані орендатор не можуть претендувати на роль повноправного власника об'єктів власності, оскільки не можуть виконувати всі функції власника (наприклад, відчувувати майно тощо). Це означає, що позиція повноправного

власника у правах власності повинна бути засвідчена відповідною категорією. У свій час у науковій літературі радянських часів мали місце намагання виокремити таку категорію. Вона отримала назву «повна власність», «повна форма привласнення».

У сучасній науковій та навчально-методичній літературі теж мають місце факти звертання до означеної категорії. Зокрема, автори підручника «Экономическая теория (политэкономии)» В. Відяпін та Г. Журавльова наголошують на тому, що «від власності як повної форми привласнення і відчуження слід відрізнити володіння, користування і розпорядження» [2, с. 136]. Але при цьому повну власність неправомірно сприймати як певне ціле, частинами якого є володіння, користування та розпорядження. Повна власність не зводиться до суми трьох названих правочинностей, а являє собою окрему, причому найвищу правочинність. У системі прав власності повна власність співставна з правом суверена, тобто правом на відчуження, споживання, розтринькування, зміну чи навіть знищення об'єкта власності. У цьому зв'язку абсолютно виправданою виглядає позиція вітчизняного дослідника В. Якубенка, який виокремлює поняття «гола власність», що акумулює у собі пучок правочинностей, здатних визначити «долю» речей [5, с. 47].

З урахуванням зазначеного співвідношення вказаних елементів, що характеризують структуру власності, остання виглядає наступним чином.

Як впливає із наведеної схеми, правочинності власника розташовані в ієрархічному порядку. Це означає, що кожна правочинність, розташована нижче попередньої, містить у собі менший набір прав власності. Так, повна власність акумулює в собі вичерпний набір цих прав, тобто означає відсутність доступу інших суб'єктів до даного об'єкта власності. Одночасно за певних умов повний власник може скористатись можливостями пе-

редачі нижче розташованих правочинностей іншим суб'єктам. Так, він може віддати об'єкт власності в оренду, може делегувати права розпорядження і користування іншим суб'єктам, коли виникає доцільність розщеплення прав власності. Але за умови їх нерозщеплювання всі перераховані права власності повний власник може залишити за собою. Наприклад, дрібний товаровиробник поєднує в собі як право визначати долю об'єкта власності (повну власність), так і права володіння, розпорядження та користування цим об'єктом.

Володіння у наведеній схемі виглядає як «урізане», неповне привласнення. Тому володіння є «неповне, часткове привласнення» [2, с. 136]. Пояснимо це на прикладі оренди. У цьому випадку повний власник, надаючи об'єкт власності в оренду, не втрачає права повної власності, оскільки до орендаря не переходить право вирішувати долю орендованого майна без згоди повного власника. Права ж самого орендаря визначаються правочинністю «володіння». Це означає, що він здійснює привласнення в обмеженому обсязі на підставі фізичного контролю над майном, чого не здійснює повний власник. Оскільки це привласнення, то воно реалізується у праві орендаря на дохід, але лише на ту його частину, яка стає власністю орендаря після сплати орендної плати і, яка залишається у власності орендаря. Обмежене право на дохід є, таким чином, формою реалізації обмеженого привласнення — володіння. Зрозуміло, що сенс виокремлення правочинності «володіння» виникає лише за умови такої специфікації прав власності, яка фіксує факт передачі повним власником права володіння іншому суб'єкту.

Певних пояснень потребує також категорія «розпорядження». Згідно наведеної схеми розпорядження може стосуватись лише повної власності і володіння. В такому розумінні розпорядження є однією з правочинностей власності, яка має кореспондуючі функції, що реалізуються у випадку повної власності шляхом включення об'єкту власності до економічного обігу шляхом таких розпорядчих дій, як купівля-продаж, поставка, дарування тощо. В результаті здійснення актів розпорядження у межах повної власності здійснюється як його повне відчуження (передача прав повної власності іншому суб'єкту), так і передача прав обмеженого володіння іншій особі зі збереженням за собою правочинності повної власності (оренда, застава тощо).

За такого підходу «розпорядження» не може бути віднесене і стосуватись правочинності «користування», оскільки користувач не наділений правом передавати свої функції (користувача) іншій

особі. Він повинен виконувати ці функції безпосередньо. Це означає, що найманий робітник не може передати іншому найманому робітникові за власним бажанням надані йому права користування певним суб'єктом власності. Наприклад, токарь позбавлений правочинності на підставі власного розпорядження передати у використання ввірений йому верстат іншому токарю.

Таким чином, кореспондуюча функція розпорядження втілюється у здійсненні суб'єктом — розпорядником двох правочинностей, які в структурній схемі правочинностей розташовані вище неї, а саме: правочинності повної власності (здійснити розпорядження щодо долі об'єкта власності) та володіння (здійснити розпорядчу функцію у рамках обмежених можливостей використання об'єкта власності).

Найменш дискусійною правочинністю є користування. І економісти, і юристи сходяться на думці, що користування є нічим іншим, окрім фактичного, реального використання об'єкта власності відповідно до його призначення (чи видобування з цього об'єкта відповідних корисних властивостей). У такому розумінні користування являє собою форму реалізації і повної власності, і володіння, і розпорядження. Якщо об'єктом власності ніхто не користується (не використовує), він випадає із відносин власності, оскільки лише користування цим об'єктом означає факт реалізації власності. Нереалізована (а отже, не використовувана) власність не є такою.

Користувачем, таким чином, може бути і сам повний власник (коли він особисто використовує об'єкти, що є його власністю), і суб'єкт володіння (наприклад, орендар, який здійснює господарювання шляхом застосування власної праці). Але за умов сучасної специфікації прав власності таким суб'єктом виступає найманий працівник безвідносно до режиму власності. У цьому випадку користування не є, строго кажучи, відносинами власності у спектрі привласнення. Найманий робітник не привласнює засобів праці. У відносини власності він вступає як суб'єкт іншого відношення — відчуження. Тобто, він не привласнює об'єкти, якими він користується, не є ані їх повним власником, ані обмеженим власником, ані розпорядником. Але без наявності цього суб'єкта (найманого працівника) відносини власності взагалі б не виникали, оскільки не була б представлена інша сторона, стосовно якої об'єкт власності є відчужуваним.

Виходячи з усього зазначеного, маємо можливість виокремити специфічні соціальні групи, які складаються у відповідності до здійснення ними правочинностей привласнення.

Правочинності привласнення	Соціальні групи
Повна власність	Власники — працівники, підприємці — власники, які використовують найману працю, члени сімейних підприємств
Володіння	Орендарі, трудові колективи державних підприємств
Розпорядження	Наймані менеджери, обрані чи призначені особи, яким делеговане це право
Користування	Наймані працівники всіх форм власності

Зважаючи на ієрархію співвідношення наведених правочинностей власності (а саме: кожна нижче розташована правочинність є складовою вищерозташованої), можна стверджувати, що аналогічна ієрархія складається і між соціальними групами, які «стоять» за відповідною правочинністю власності. Так орендарі, як і трудові колективи державних підприємств вступають у відносини підпорядкування з відповідними власниками. У свою чергу, наймані працівники вступають у такі ж відносини з менеджерами чи обраними особами, орендарями (за умови використання ними найманої праці).

Висновки: Загальноприйнятий перелік правочинностей, які складають пучок прав власності, не є вичерпним. Його доцільно доповнити «повною власністю». З урахуванням цього доповнення можна виокремити наступні соціальні групи, що є суб'єктами відповідного структурного елемента привласнення:

1) власники — працівники, підприємці — власники, які використовують найману працю, члени сімейних підприємств (усі вони є повними власниками);

2) орендарі, трудові колективи державних підприємств (здійснюють і реалізують володіння);

3) наймані менеджери, обрані чи призначені особи, яким делеговане право розпорядження;

4) наймані працівники усіх форм власності, які здійснюють користування чужими об'єктами власності.

Література

1. *Аберкромби Н.* Социологический словарь: Пер. с англ. / Под ред. С.А. Эрфезва. — 2-е изд. — М.: Экономика, 2004.

2. *Видятин В.И., Журавлева Г.П.* Экономическая теория (политэкономия). Учебник. — М.: ИНФРА-М, 1997.

3. Мельник Л.Ю., Душин Б.В., Карпенко А.М., Мельник Л.Л. Власність у ринковій системі господарства. — Дніпропетровськ: Січ., 1999.

4. Соціологія: словник термінів і понять / за заг. ред. Біленького Є.А., Козловця М.Л. — К.: Кондор, 2006.

5. Якубенко В.Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці: Монографія. — К.: КНЕУ, 2004.

Статтю подано до редакції 30.07.11 р.

УДК 330.33

О.В. Ткаченко, канд. екон. наук., доц.,
Г.Ю. Кириллова, канд. екон. наук., доц.,
кафедра політичної економії
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПРОБЛЕМА ЕКОНОМІЧНИХ ЦИКЛІВ ТА КРИЗ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

АНОТАЦІЯ. Досліджено теоретичні проблеми сучасних економічних циклів та криз на основі наукових розробок і підходів у рамках предмета сучасної політичної економії.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: економічний цикл, фази циклу, великі цикли («довгі хвилі»), економічна криза, фінансова криза, системна криза, глобальна криза, цивілізаційна криза.

АННОТАЦИЯ. Исследованы теоретические проблемы современных экономических циклов и кризисов на основе существующих научных разработок и подходов в рамках предмета современной политической экономии.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: экономический цикл, фазы цикла, большие циклы («длинные волны»), экономический кризис, финансовый кризис, системный кризис, глобальный кризис, цивилизационный кризис.

SUMMARY. The article is devoted to the investigation of theoretical problems of modern economic cycles and crises on the basis of the existing scientific developments and thoughts that include the subject of modern political economy.

KEY WORDS: economic cycle, cyclical phases, big cycles, «long waves», economic crisis, financial crisis, system crisis, global crisis, civilizational crisis.

Постановка проблеми. З того часу як у рамках ринкової економічної системи відбувся перехід до індустріального виробництва, економічний розвиток набув циклічного характеру. Еконо-